

students both emotionally and biochemically, increasing the potential for rich learning experiences. Creating a compelling story with a coherent narrative structure requires attention to detail, descriptive language, and a beginning, middle, and end of some sort. Different kinds of stories produce different kinds of reactions: personal stories from the teacher's own experience can help create and solidify strong bonds between educator and student, while stories of pure fiction may stimulate imagination. Spending a little extra time on storytelling during lesson planning and actual classroom time keeps the learning experience highly engaging, creative, and truly, dynamically human. A story-filled classroom also encourages students to relate their own stories (whether factual or fictional), which helps grow their critical thinking, memory, and vocabulary skills.

There are three broad reasons for language teachers to take the use of stories in their teaching very seriously for all kinds of student from children to adults and from beginners to advanced. The first reason given is that stories offer so much richness in language learning and teaching. The second reason given is that the aim of most language learning is to be able to present oneself as a whole person through

the foreign language and that is done very powerfully through storytelling. The third reason given is that many language teachers accept their broad responsibilities to the students as "student developers" not only concerned with the foreign language development of their students. Stories are fundamental to one's sense of identity and to dealing with experience.

Stories are what we live by. They guide us toward the future while recounting our history. They help our listeners get to know us, and we help ourselves get to know others by listening to their experiences. These are narratives of shared memory. They assist us in making sense of the occasionally chaotic reality. Most essential, stories are engrossing and interesting for our goals. They take our imaginations to new heights. Just as they enable us to create mental images and inhabit imagined worlds, they also enable us to live in the skin of others.

In short, stories have the effect of motivating learners and can create a fun and interesting learning environment. Stories are the most ideal resource for learners who want to learn a language effectively. Stories give learners a unique opportunity to master a foreign language.

### References

1. Carter, R., and Long, M.N. 1991. Teaching literature. Harlow: Longman.
2. Collie, J., and Slater, S. 1991. Literature in the Language Classroom. (5th ed.). Glasgow: Cambridge University Press.
3. Faerch K Haastrup and Phillipson R (1984), Teaching and Learning in the Language Classroom, Oxford University Press.
4. Harmer J. (2001). The practice of English Language Teaching;
5. Harmer J. & Puchta H. (2018). Story-based Language Teaching: The Resourceful Teacher Series.
6. Hill, Jennifer. 1994. Using Literature in Language Teaching. London: Macmillan.

**REZYUME.** Maqolada talabalarining ingliz tilida ravon mulohaza qilish ko'nikmalarini oshirishda hikoyalar yordamidan foydalanib o'qitish jarayoni tahlil qilingan. Xususan, o'quvchilarning to'rtta (eshitish, o'qish, gaplashish, yozish) ko'nikmalarini oshirishda hikoya adabiy janridan foydalanish xususiyatlari ko'rib chiqilgan.

**РЕЗЮМЕ.** В статье анализируется процесс обучения с использованием рассказов для улучшения навыков общения учащихся на английском языке. В частности, были рассмотрены особенности использования повествовательного литературного жанра в совершенствовании четырех навыков (аудирование, чтение, говорение, письмо) учащихся.

**SUMMARY.** This article analyzes the learning process which utilizes short stories to improve students' interaction skills in English. In particular, the features of using the narrative literary genre in improving four skills (listening, reading, speaking, writing) of students were examined.

## KIMYO DARSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH

*D.M.Esimbetova – magistrant*

*Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti*

**Tayanch so'zlar:** kimyo fani, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, elektron ta'lim resurslari, axborot ta'lim vositalari, interaktiv elektron doska, animatsiya, virtual laboratoriya.

**Ключевые слова:** химия, информационно-коммуникационные технологии, электронные образовательные ресурсы, информационные образовательные средства, интерактивная электронная доска, анимация, виртуальная лаборатория.

**Key words:** Chemistry, information and communication technologies, electronic educational resources, information educational tools, interactive electronic board, animation, virtual laboratory.

Hozirgi kunda xalq ta'limi tizimida o'quv jarayonini tashkil etishning zamonaviy uslublari sohasidagi so'nggi yutuqlarni kimyo faniga tatbiqini chuqur o'rganish va zamonaviy ta'lim texnologiyalarini dars jarayoniga keng joriy etish talab qilinadi. Shu bilan birga, kimyo fanini o'qitishda zamonaviy ta'lim sharoitida o'quvchilarning mustaqil ishlash faolligini oshirish, ularning ijodiy qobiliyatlarini yanada rivojlantirish uchun axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda yangi avlod o'quv adabiyotlaridan foydalanish, bilimlar uzatilishining yangi shakllari va vositalarini ishlab chiqishni ham taqozo etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-avgust PQ-4805-sonli «Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori qabul qilindi [1]. Qarorda kimyo va biologiya fanlari bo'yicha ta'lim sifatini tubdan oshirish, umumta'lim maktablarida ushbu fanlarni o'qitishning mutlaqo yangi tizimini joriy etish, ta'lim muassasalarini zamonaviy laboratoriyalar, darsliklar va boshqa o'quv jihozlari bilan ta'minlash, ushbu yo'nalishlarga malakali o'qituvchi-murabbiylarni jalb etish, kadrlar tayyorlash va ilm-fan

natijalaridan foydalanishda ta'lim, ilm-fan va ishlab chiqarish sohalarini o'rtasida o'zaro yaqin mulohaza va hamkorlikni yo'lga qo'yish kabi asosiy maqsadlar belgilab qo'yilgan.

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari asosida kimyo fanini o'qitish bo'yicha xorij olimlari, mustaqil davlatlar hamda o'zlitligi davlatlari olimlari va o'zbek olimlari tomonidan amalga oshirilgan tadqiqot ishlari o'rganilib, tahlil qilindi. Ularning olib borgan ishlari juda ko'p muammolarning yechimini o'zida mujassamlashtirgan [2]. Lekin o'zbek olimlarining tadqiqot ishlarida kimyo fanini o'qitish jarayonida zamonaviy metodlardan unumli foydalanishning ayrim yo'llari ko'rsatilgan, ayrimlari kimyo ta'limiga tizimli tatbiq etilmagan hamda to'liq yoritilmagan [3].

Ushbu muammoning mavjudligi kimyo fanini o'qitishda elektron, animatsion resurslar va virtual laboratoriyadan foydalanib o'qitish orqali samaradorlikni oshirish dolzarb pedagogik muammo ekanligini asoslashga zamin bo'ladi.

Axborot - kommunikatsiya texnologiyalari ham pedagogik jarayon bo'lib, o'quvchi va o'qituvchi faoliyatidagi o'zgarish, yangilik kiritish, o'quv jarayonida interfaol

metodlardan to'liq foydalanishni o'z ichiga olsa, vositalari o'quvchining o'qituvchi bilan birgalikdagi faoliyati orqali ta'lim mazmuniga ta'sir ko'rsatadigan vositalarni o'z ichiga oladi. Bunday usullarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyat ko'rsatishi orqali amalga oshiriladi. Bunday hamkorlik jarayoni o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ya'ni:

–o'quvchilarning dars davomida befarq bo'lmalik, mustaqil fikrlash, ijod qilish va izlanishiga imkon yaratish;

–o'quvchilarning o'quv jarayonida fanga bo'lgan qiziqishlari doimiylikni ta'minlash;

–o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishlarini mustaqil holda har bir masalaga ijodiy yondashgan holda bilimga bo'lgan intilishlarini kuchaytirish.

Hozirgi kunda mamlakatimizda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining kundan-kunga rivojlanib borishi shu sohada tayyorlanadigan yosh kadrlarni har tomonlama yetuk bo'lishlarini taqozo etadi. Zamon talabidan kelib chiqqan holda kimyo fani o'qituvchisi quyidagilarni bilib olishi muhim va zarur deb hisoblaymiz:

1. Kimyo fanidan rivojlangan mamlakatlar darajasiga chiqib olish uchun ta'limni jadallashtirish va samaradorligini oshirish maqsadida o'qitishda axborot-ta'lim tizimi yaratish zarurligini anglash.

2. Kimyo fanidan o'qitishning axborot ta'lim tizimiga oid sharoitni yaratish.

3. Darslarni samarali tashkil etishda kimyo xonasining laboratoriya xonalari loyihalash, undan samarali foydalanish yo'llarini yaratish.

4. Axborot kommunikatsiya texnologiyalari sohasi yutuqlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lish.

5. O'qitish jarayonini samarali tashkil etish uchun ta'lim maqsadi, mazmunini puxta o'rganib, ta'lim uslubi va vositalaridan unumli foydalanib, o'quvchilarning kimyo faniga bo'lgan qiziqishlarini shakllantirish.

Buning uchun kimyo fanini o'qitishda axborot-kommunikatsiya vositalaridan foydalanishni keng yo'lga qo'yish kerak.

Dars jarayonida qo'llaniladigan, unumli foydalansa bo'ladigan texnik vositalar juda ko'p. Lekin bularning ichida eng yaxshi samara beradigan interaktiv elektron doskadir. Sababi u o'zida barcha imkoniyatlarni qamrab olgan [4]. Kompyuter vositalaridan foydalanilganda o'quvchilar yakka holda yoki juftlikda ishlaydilar. Elektron doskalarda esa o'quvchilarning barchasi bir vaqtning o'zida darsga jalb qilinadi.

Kimyo fani o'qituvchilari shuni yaxshi bilishadiki, kimyoviy moddalarning formulalari, ularning hosil qilgan birikmalari, kimyoviy reaksiya tenglamalarini yozish, masalalarni yechish, laboratoriya tajribalarini hamda amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish ancha vaqtni talab qiladi. Avval o'quvchilar turli tajribalarni ko'rsatish yo'li bilan kimyo faniga qiziqtirilgan bo'lsa, hozirgi kunga kelib esa bu o'zgacha ko'rinishga ega bo'lib qoldi. Hozirgi zamon kimyo fani o'qituvchisining oldida o'quvchining kimyo faniga bo'lgan qiziqishini yanada oshirib, dars samaradorligiga erishish, o'quvchilarning tafakkurini, anglash, erkin va mustaqil fikrlash qobiliyatini yanada rivojlantirish, ko'rib bo'lmaydigan narsani ko'rishni, kimyoviy jarayonlarni modellashtirish imkoniyatini hosil qilish maqsadi turibdi.

O'qituvchi bu muammoni hal qilishi uchun axborot-kommunikatsiya vositalaridan biri bo'lgan interaktiv elektron doskadan foydalanishi mumkin. Bunda ko'rsatiladigan kimyoviy laboratoriya tajribalarini bir necha marta qaytarib ko'rsatish mumkin. Interaktiv elektron doska bilan birga o'rnatilgan kompyuter yordamida vazifalarni bajarishni bir necha daqiqada amalga oshirish mumkin [5].

Interaktiv doskaning asosiy afzalliklaridan biri – unda animatsiyadan foydalanish imkoniyati bor. Unda tayyor kimyo fanidan mavzularga oid rasmlarni ko'rish,

o'tkazilgan mashg'ulotni videotasvir ko'rinishida yozib borish va bu videotasvirlarni namoyish etish mumkin. Doskada yozilgan har bir kimyoviy formula kompyuter xotirasida videotasvir ko'rinishida saqlanadi. Mashg'ulotning muhokamasi jarayonida kerakli narsani ko'rish, shu bilan birga mashg'ulotning kerakli qismini qaytarish mumkin.

Bunda o'quvchilar yakka, katta va kichik guruhlariga bo'lingan holda va hamkorlikda ishlaydilar. Bunday doskada ishlash o'quvchilarga estetik zavq bag'ishlaydi, fanga bo'lgan qiziqishni yanada kuchaytiradi. O'yin usullarini qo'llash orqali o'zlashtirishi qiyin bo'lgan mavzuni o'quvchining o'zi bemalol o'zlashtirishi imkoniyati yaratiladi. Agar bu doskadan foydalanishni kimyoni o'rganishning boshlang'ich davrida boshlansa yaxshi samara beradi. 7-sinf dan o'quvchilarning doskada kimyoviy belgilar, formulalarni yozishi, misollar va masalalar yechishi, reaksiya tenglamalariga koeffitsientlarni qo'yishi oson bo'ladi. Bu doskadan uzoq vaqt foydalanish hatto past o'zlashtiradigan o'quvchilarning fanni yaxshi o'zlashtirishiga imkon bo'ladi. Natijada, butun sinf o'quvchilarida kimyo fanidan dars samaradorligiga erishish imkoniyatini yaratish mumkin.

Interaktiv elektron doskada o'quvchilardan o'tilgan mavzuni so'rash, topshiriqlarni bajarish, doskada yozilgan savollarga javob berish, reaksiya tenglamalarni yozish va ularni tenglashda, qiziqarli va darsga oid turli topshiriqlarni bajarishda, yangi mavzuni o'quvchilar qanchalik o'zlashtirganini aniqlash maqsadida keng foydalanish mumkin. Shuni alohida ta'kidlash joizki, tajribalarni o'tkazish davomida reaktiv yetishmasa yoki asbob nosoz bo'lsa, o'tkaziladigan tajribalarni virtual laboratoriya orqali animatsiya usulida ko'rsatish imkoni mavjud.

Bizning fikrimizcha, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib, kimyo fanini o'qitishning quyidagi afzallik tomonlari mavjud:

–kimyo fanidan mavzularni o'rganishda beriladigan bilimlar bir tizimga keltiriladi va o'zaro bog'liq ravishda o'rganiladi;

–kimyo fanini o'qitish jarayonida mavzularni o'zlashtirishda o'quvchilarning bilimi faol ravishda kengaytirilib boriladi;

–bunda har bir o'rganilayotgan jarayon ko'rgazma asosida o'rganiladi va mavzu bo'yicha o'quvchilarda yetarli darajada ko'nikma va malaka hosil qilinadi;

–kimyo fanidan bajarilayotgan va ko'rsatilayotgan tajribalar o'quvchilarni shu fanga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi, o'quv materialini puxta o'zlashtirish, nazariy bilimlarini amaliy holda mustahkamlashga yordam beradi;

–mavzu bo'yicha kimyo fanidan to'liq axborot olishga imkoniyat yaratiladi;

–kimyo fanida texnik vositalardan foydalanish orqali darsning sifati oshadi;

– o'quvchilarning kimyo fanidan mavzu bo'yicha egalagan bilimlaridagi bo'shliqlar o'z vaqtida aniqlanib, uni bartaraf etishga yordam beradi;

–kimyo fanidan o'quvchilarning faolligini oshirishga imkoniyat yaratiladi.

Bu esa o'z navbatida o'quvchilarning o'qish faoliyatini tubdan o'zgartirib, kelajakda yetuk va erkin fikrlovchi shaxs bo'lib yetishishiga imkon yaratiladi.

Xulosa qilib aytganda, kimyo darslarida axborot-kommunikatsiya vositalari, shuningdek, interaktiv elektron doskadan foydalanish o'quv jarayonining sifatini oshiradi. Unda o'qituvchiga faqatgina dars mashg'ulotiga tayyorgarlik ko'rishni emas, balki darsni olib borishning qiziqarli tomonlarini ham ochib berishga imkoniyatlar yaratib beriladi. Ya'ni, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va ularni ta'lim jarayonida qo'llashga oid bilimlar, tajribalar o'quvchilarni yuksak bilim, intellektual salohiyat hamda yetuk malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

## Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-avgustdagi PQ-4805-son «Kimyo va biologiya yo'nalishlarida uzluksiz ta'lim sifatini va ilm-fan natijadorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori (qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 13.08.2020 07/20/4805/1174-son).

2. Алимova Ф.А. Повышение эффективности обучения химии с использованием компьютерных технологий (на примере разделов «Растворы» и «Электрическая диссоциация») Дисс. канд. пед. наук. - Т.: ТГПУ им. Низами, 2009.

3. Omonov H.T., Raxmatullaev N., Mirkomilov Sh. Kimyo o'qitish metodikasi. Oliy o'quv yurtlari uchun darslik. - T.: «Iqtisod-Moliya», 2013. 172-b.

4. Nizamova S.A. Kimyo ta'limi samaradorligini oshirishning innovatsion texnologiyalari. Monografiya. - T.: «Adabiyot uchqunlari», 2016.

5. Tillaboev I.N. Interaktiv elektron doskadan foydalanish uslubiyoti. // «Yosh matematiklarning yangi teoremlari» mavzudagi Respublika ilmiy-amaliy anjuman materiallari. - NamDU, 2013.

**REZYUME.** Ushbu maqolada kimyo darslarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va interaktiv elektron doskalardan samarali foydalanish imkoniyatlari va ularning afzallik tomonlari to'g'risida ma'lumot berilgan.

**РЕЗЮМЕ.** В данной статье представлена информация о возможностях эффективного использования информационно-коммуникационных технологий и интерактивных электронных досок на уроках химии и их преимуществах.

**SUMMARY.** This article provides information about the possibilities of effective use of information and communication technologies and interactive electronic whiteboards in chemistry lessons and their advantages.

## UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA YOZMA ISHLARNI TEKSHIRISHGA QO'YILADIGAN TALABLAR VA UNI TASHKIL ETISH MASALALARI

**M.Hazratqulov – dotsent**

*Samarqand davlat universiteti*

**Tayanch so'zlar:** bayon, insho, fikr, reja, dalil, xulosa, analiz, obraz.

**Ключевые слова:** высказывание, эссе, мнение, план, доказательство, вывод, анализ, образ.

**Key words:** statement, essay, opinion, plan, proof, conclusion, analysis, image.

O'quvchilarda bog'lanishli nutqni o'stirish, so'z boyligini oshirish, ularni mustaqil fikrlashga yo'naltirishda insho yozdirish bilan birga uni tekshirish va baholash ham alohida o'rin tutadi. O'quvchilarning adabiyot darslarida yozgan insholarini baholashda, eng avvalo, tanlangan mavzuning qay darajada ochilganligiga, fikrlarning ma'lum dalillar bilan qanchalik asoslanganligiga, xulosalarning nechog'lik mustaqilligiga e'tibor qaratilishi maqsadga muvofiqdir. Insho – o'quvchilarning badiiy asarni, undagi yetakchi qarashlarni qanchalik anglaganligi, o'z fikrini to'g'ri, ma'lum izchillikda ifodalash ko'nikmasini egallaganlik darajasini aniqlashning asosiy shakli hisoblanadi.

Prof. A.Zunnunov "Adabiyot o'qitish metodikasi" kitobida o'quvchilar inshosida uchraydigan tipik xatolar sifatida quyidagilarni sanaydi:

1. Insho temasining tub mohiyatini anglatuvchi masalalarga qaraganda ikkinchi darajali masalalarga ko'proq ahamiyat qaratadilar.

2. Yozuvchining o'ziga xos uslubini, badiiy mahoratini emas, balki asarlarini sanab o'tib, mazmunini qisqacha bayon etadilar.

3. Qahramon obrazi analizida yozuvchi oldinga surgan asosiy g'oya haqida fikr yuritmaydilar.

4. Asarni analiz qilishda, obrazlarga xarakteristika berishda mustaqil fikr bildirmaydilar.

5. Insho temasini tuzilgan reja asosida izchillikda yoritmaydilar [1:133].

Bundan shunday fikr kelib chiqadiki, yozilajak insho mavzusining tub mohiyatini anglash, yozuvchi ilgari surgan g'oya haqida fikr yuritish, timsollarga xarakteristika berishda muallifda mustaqil fikrning mavjudligi, fikr ifodalashdagi izchillik, asardagi mavzuga doir muhimni nomu-himdan farqlash bilan bog'liq jihatlar o'quvchi inshosini baholashning asosiy mezon bo'lib hisoblanadi. Ya'ni, adabiy ta'limdagi insholarni baholashda inshoning tili, imlo me'yorlari va ishora (puntuatsion) xatolaridan ko'ra undagi mazmun, bildirilgan fikrning ahamiyatlilik darajasi, ijodkorlik, o'quvchi dadil aytgan munosabatlarning birinchi planga qo'yilishi maqsadga muvofiqdir.

Rossiya Federatsiyasi umumta'lim muassasalarida insho va bayonga hamon ikkita baho qo'yiladi: birinchisi, ishning mazmuni va nutqning shakllanganligi (adabiy savodxonligi)ga; ikkinchisi orfografik, puntuatsion va nutq normalari (grammatik savodxonligi)ga qanchalik amal qilinganligiga asoslaniladi.

O'zbekistonda ham (maktablar o'n yillik tizimga

o'tganidan keyin) maktabni bitiruv imtihonlari yoki oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish imtihonlarida yoziladigan insholarni tekshirishga o'quvchi va abituriyentlarning ham ona tilidan, ham adabiyotdan bilimliligi, savodliligi darajasi, tafakkurining mustaqilligi, mavzuning yoritilishi singari bir qator talablar bilan yondashiladi. Yozilgan insholarga qo'yiladigan talablar umumlashtiriladi. Ya'ni xatolari ham, mazmuni ham inobatga olinadi va ikkita baho qo'yiladi.

Lekin umumiy o'rta ta'lim tizimining ona tili darslarida o'quvchilarning yozma savodxonligini o'stirish maqsadida tashkil etiladigan diktant, bayon va insholarini baholashda ularning darslarda o'zlashtirgan grammatik bilimlarni o'zlashtirganlik darajasi – orfografik, puntuatsion va nutq normalariga qanchalik amal qilinganligi yetakchi ahamiyat kasb etadi. Ona tili darslarida bajarilgan didaktik topshiriqlar ko'magida savodxonlikka erishgan o'quvchi adabiyot darslarida yozilgan insholarida bu kabi xatoliklarga yo'l qo'ymaydi, ya'ni ona tili darslarida o'zlashtirgan bilimlariga tabiiy ravishda amal qiladi. Shu ma'noda adabiyot darslarida tarbiyalanuvchilarning ma'naviy sog'lomligi, tafakkur mustaqilligi, fikr izchilligi va shaxsiy munosabatini shakllantirish maqsadida tashkil etiladigan insholarni tekshirilganda inshoga bitta baho qo'yiladi va bunda quyidagi jihatlar muhim omil hisoblanadi:

1. Adabiyot darslarida tashkil etilgan insholarni baholashda o'quvchi fikrining mustaqilligiga, o'ziga xosligiga, uning kompozitsion va nutqiy yaxlitligiga alohida e'tibor qaratiladi. Original qarashlarning mavjudligi va o'rinli misollar keltirilganligi bahoning oshirilishiga asos bo'ladi.

2. Agar inshoning hajmi belgilangan me'yordan bir yoki ikki barobar ortiq bo'lsa ham, hajmning ko'pligi inshoni yuqori baholashga asos bo'lolmaydi.

3. Agar mavzu mazmunan ochilmagan bo'lsa, garchi boshqa jihatlardan ish juda yaxshi yozilgan bo'lsa ham, baho qoniqarli bo'lmaydi.

Bundan tashqari, adabiyot darslarida tashkil etilgan insholarni tekshirish va baholashda quyidagilar ham inobatga olinishi maqsadga muvofiqdir:

- yozilgan ishning mavzuga mos kelish-kelmasligiga;
- epigrafning mavzuga va insho matniga mosligiga;
- reja bandlari orasida mantiqiy bog'lanish mavjudligiga;
- insho reja asosida yozilmagan bo'lsa, material qanchalik izchil bayon etilganiga;
- mavzuning yoritilishida mantiq borligiga;